

Vida Pavliček

Državni arhiv u Varaždinu

Trstenjakova 7

Varaždin

**PREGLED ARHIVSKIH FONDOVA I ZBIRKI
REPUBLIKE HRVATSKE.
RAD NA PRIKUPLJANJU I OBRADI PODATAKA**

UDK 930.253:004.6(497.5)

Pregledni rad

U radu se prikazuje metodologija rada na prikupljanju i obradi podataka za publikaciju Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Donose se i osnovna stručna pitanja i postupci obrade prikupljenih podataka kao i teorijska i praktična pitanja koja pred istraživače, ali i arhivske djelatnike postavlja izrada ove vrste obavijesnoga pomagala koja daje osnovne podatke o arhivskim fondovima i zbirnama (naziv, godine djelovanja stvaratelja, godine sačuvanoga gradiva, količine sačuvanog gradiva i izrađena obavijesna pomagala). Posebna se pozornost pridaje problematici oblikovanja arhivskih fondova i razredbenom sustavu cjelokupnoga arhivskoga gradiva na temelju povijesne periodizacije i funkcija stvaratelja arhivskoga gradiva. Prikazana je sadržajna struktura Pregleda arhivskih fondova i zbirki s obzirom na vrste djelatnosti i vrste gradiva koje prikazuju pojedini fondovi i zbirke te količinski odnos iskaza arhivskih fondova i zbirki po pojedinim cjelinama u novom i prethodnom Pregledu arhivskih fondova i zbirki. Konačno, u radu se prikazuju i problemi koji su iskrsli u obradi podataka arhivskoga gradiva koje se čuva u nearhivskim ustanovama (knjižnice, muzeji, crkvene institucije, zavodi i dr.).

Ključne riječi: *arhivska obavijesna pomagala, pregled arhivskih fondova i zbirki, arhivi, imatelji arhivskoga gradiva izvan arhiva, arhivsko gradivo, arhivski fondovi, arhivske zbirke.*

Uvod

Jedna od osnovnih zadaća arhivskih ustanova je izrada i objavljivanje obavijesnih pomagala: pregleda, vodiča, inventara fondova i zbirki, regesta, popisa i drugih.

Publikacija Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: Pregled) donosi opće podatke o svim arhivskim fondovima i zbirnama naše zemlje te kao pregled svih arhivskih fondova i zbirki predstavlja početnu razinu obavijesnoga pomagala za cjelokupno arhivsko gradivo Republike Hrvatske.

U sustavu obvezatnih evidencija Pregled se oslanja na Registar arhivskih fondova i zbirki, koji se kao središnja evidencija arhivskoga gradiva na području Republike Hrvatske vodi pri Hrvatskom državnom arhivu, odnosno na opće inventare (našastare) svake pojedine arhivske ustanove.¹ On donosi izbor osnovnih podataka navedenih u ove dvije evidencije i sukladan je elementima opisa Opće međunarodne norme za opis arhivskoga gradiva (ISAD)G i Međunarodnoj normi arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji ISAAR(CPF). U načinu oblikovanja fondova i zbirki slijedilo se načela *Preporuke o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskog fonda i arhivske zbirke* iz 1985. godine.² Pregled omogućuje osnovni uvid u postojeće arhivsko gradivo i putokaz je za njegovo daljnje korištenje.

¹ Pravilnik o evidencijama u arhivima. *Narodne novine* (dalje: NN). 90(2002), čl. 3-5, 7, 15 i 22.

² Rastić, M. *Arhivi i arhivsko gradivo : zbirka pravnih propisa 1828-1997*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1998. Str. 279-285. Preporuku je izradio, uz sudjelovanje predstavnika svih republika bivše SFRJ, Savjet za naučno istraživački rad Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije, 6. srpnja 1985.

Prvi Pregled izrađen je još davne 1984. u okviru šire akcije koju je proveo Savez arhivskih radnika Jugoslavije za sve arhive na području bivše SFRJ. Prikazao je 13 tada postojećih arhivskih ustanova (središnji Arhiv Hrvatske i dvanaest područnih arhiva), te oko 122 imatelja arhivskoga gradiva u Republici Hrvatskoj, koji su prema tadašnjem Zakonu o zaštiti arhivske građe i arhivima spadali u kategoriju »arhivskih zbirki«. Riječ je o arhivskom gradivu i rukopisima Arhiva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, zatim Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, tadašnjih znanstvenih, a dijelom i gradskih knjižnica, kao i o arhivskom gradivu u pojedinim centrima, institutima, zavodima, muzejima i vjerskim zajednicama. U toj je ediciji prikazano arhivsko gradivo tadašnje SR Hrvatske od najstarijih zapisa iz X. stoljeća do 60-ih godina prošloga stoljeća. Pregled iz 1984. godine sadrži osnovne podatke o 7.780 arhivskih fondova i zbirki u ukupnoj količini od 62.787 dužnih metara arhivskoga gradiva.³ Iako u tadašnjim arhivskim normativnim aktima nije bio propisan kao obavezni oblik obavijesnog pomagala, *Pregled arhivskih fondova i zbirki* predstavljao je tijekom niza godina vrlo vrijedno arhivsko pomagalo, prvenstveno kao osnovna orijentacija o arhivskome gradivu koje se čuva u arhivskim i nearhivskim ustanovama, kako istraživačima tako i arhivskim djelatnicima u njihovom svakodnevnom radu. Projekt je pokrenuo i niz stručnih pitanja te prihvatio u konačnoj realizaciji određena rješenja koja su bila značajan pomak arhivske teorije i prakse na području tadašnje SFRJ. U određenome smislu to je bilo prvo normiranje opisa arhivskoga gradiva na najvišoj razini (fond/zbirka), a istodobno je po prvi put znanstvena javnost dobila uvid u osnovne podatke o arhivskoj baštini kao dijelu kulturne baštine naše zemlje.

Povijest stvaranja Pregleda

Rad na prikupljanju i obradi podataka za novi Pregled započeo je još 1998. godine kao dio šireg projekta koji je podržalo Hrvatsko arhivsko vijeće u izradi Registra arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske te kao osnova za jedinstveni Arhivski informacijski sustav Republike Hrvatske. U Hrvatskom državnom arhivu, tijekom 1998. i 1999. godine, utvrđeni su osnovni podatci koje treba sadržavati Registar arhivskih fondova i zbirki, koji je bilo obvezno izraditi na temelju Zakona o arhivskom gradivu i arhivima te Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.⁴ Izrađena je aplikacija za opis podataka u računalnu bazu te su izrađene i Upute za opis podataka. U prvom razdoblju ova je aplikacija bila izrađena samo za opis arhivskoga gradiva u arhivskim ustanovama te su njene inačice predane područnim državnim arhivima s namjerom da se koriste kao aplikacije za upis podataka u opće inventare.

Elementi ovih evidencija, cjelovitije razrađeni, sustavno su prikazani u Pravilniku o evidencijama u arhivima iz 2002. godine.⁵ Iako se Pregled u hrvatskoj arhivističkoj praksi i teoriji spominje i mnogo prije, u spomenutom Pravilniku po prvi put je, kao oblik obavijesnog pomagala, naveden u jednom obvezujućem aktu vezanom za arhivsku struku.⁶

Zbog obimnosti posla na opisu podataka za cjeloviti Registar fondova i zbirki početkom 2001. godine prešlo se na unos osnovnih podataka o arhivskim fondovima i zbirkama na razini koja odgovara Pregledu.⁷ Tijekom 2002. godine napravljena je dorada aplikacije, tj. izrađena je i mogućnost zasebnog upisa podataka za potrebe Pregleda, njihova automatska povezanost s podacima u Registru arhivskih

³ Kolanović, J. (ur.). *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ : SR Hrvatska*. Beograd, 1984. Uz osnovne podatke o fondovima i zbirkama dan je opširan uvodni tekst s prikazom povijesnog razvoja arhivske službe na području Hrvatske, kratki uvodni tekstovi za svaku pojedinu arhivsku ustanovu, te pojedine ustanove imatelje arhivskoga gradiva, izrađena je bibliografija arhivskih publikacija te predmetno, mjesno i kronološko kazalo.

⁴ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. NN. 69(1999), čl. 98 i 99.

⁵ Registar arhivskih fondova i zbirki te opći inventari svakog pojedinog arhiva, uz druge evidencije, razrađeni su detaljno u Pravilniku o evidencijama u arhivima, čl. 7. i 15.

⁶ Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 22.

⁷ U sadašnjem stanju Registar nije u cjelosti popunjen podacima. Aplikacija za Registar čini više cjelina podataka: osnovne podatke o fondu, podatke o podfondovima i / ili serijama podatke o stvaratelju, podatke o imatelju, bibliografiju, podatke o sigurnosnim snimcima itd. U potpunosti su uneseni osnovni podatci tj. matični broj fonda ili zbirke, klasifikacijska oznaka, naslov fonda ili zbirke, granične godine stvaratelja (koliko su bile poznate), granične godine gradiva, podatci o količinama u tehničkim jedinicama i dužnim metrima te podatci o obavijesnim pomagalima. Treba napomenuti da je aplikacija zamišljena prvenstveno kao privremeno pomagalo za opis arhivskoga gradiva dok se ne dovrši projekt Arhivski informacijski sustav Republike Hrvatske s time da se ta privremena aplikacija trebala što lakše migrirati u cjeloviti informacijski sustav.

fondova i zbirki, dodane su rubrike za opis arhivskoga gradiva u drugim arhivima i ustanovama te je izrađen poluautomatski sustav za indeksaciju podataka. Stručne osnove i Pregleda i Registra zajedno su razradili Josip Kolanović, Melina Lučić i Vida Pavliček, a računalnu aplikaciju izradili su Tomislav Čepulić i Suzana Grubešić.

Od početka 2003. godine pojačano se pristupilo prikupljanju i uređivanju podataka na razini potrebnoj za Pregled, kako onih pohranjenih u arhivima tako i onih u izvanarhivskim ustanovama. Krajem 2004. po svim državnim arhivima određeni su koordinatori za prikupljanje i obradu podataka.

U okviru pripreme i upisa podataka za Pregled ažurirani su postojeći i prikupljeni novi podatci o arhivskome gradivu u arhivima; arhivi su konačno utvrdili svoj sustav matičnih brojeva, jedinstveni ili po sabirnim centrima, odnosno odjelima, izvršena je podjela iskaza svih arhiva prema unutarnjoj strukturi ustanova, tj. posebno su iskazani svi arhivski sabirni centri, odnosno odjeli; prikupljeni su i ažurirani podatci o arhivskome gradivu koje se čuva u nearhivskim ustanovama tzv. arhivima izvan arhiva. Za najstarije i najvažnije arhivske fondove pojedinih arhiva, prema izboru koji su napravili sami arhivi, prikupljeni su iskazi serija. Prema danim uputama prikupljena je bibliografija radova svake pojedine arhivske ustanove, izrađeni su uvodni tekstovi za arhivske ustanove, sabirne centre i odjele te za pojedine ustanove imatelje arhivskoga gradiva. U tijeku opisa podataka izvršena je manja razmjena arhivskoga gradiva između pojedinih područnih državnih arhiva i razmjena pojedinih skupina fondova između Hrvatskog državnog arhiva i područnih državnih arhiva.

Prikupljene podatke obradili su i redigirali Josip Kolanović i Vida Pavliček. Redigirani podatci s upitima i napomenama te uputama za rad slani su arhivima na uvid, a povratne dopune i ispravci unošeni su u tekst ispisa. Ovaj postupak ponovljen je u nekoliko navrata od 2003. do 2005. U ovom obimnom radu na prikupljanju podataka surađivali su po našim arhivima brojni arhivski djelatnici bez čije suradnje ovaj veliki posao ne bi bilo moguće učiniti.

Konačni tekst rukopisa predan je Hrvatskome državnom arhivu, kao nositelju ovog projekta, 3. veljače 2006. godine. Na završnoj pripremi teksta za objavljivanje i izradi kazala, u suradnji s Josipom Kolanovićem i Vidom Pavliček, od travnja 2006. godine radili su Melina Lučić, Vlatka Lemić i Nikolina Krtalić, a na obradi bibliografije Branka Kesegić.

Potrebno je napomenuti da su krajem 2004. godine ovi podatci poslužili i za izradu upisa arhivskoga gradiva u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske predviđen Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske.⁸

Podatci iz Pregleda predstavljaju prvu razinu prikaza nakon osnovnih podataka o ustanovi te su objavljeni na web stranici Hrvatskoga državnog arhiva i pojedinih područnih arhiva.

Struktura Pregleda

U novom Pregledu prikazano je arhivsko gradivo središnjega Hrvatskoga državnog arhiva i 13 područnih državnih arhiva te 11 njihovih sabirnih centara odnosno odjela. To su: Hrvatski državni arhiv, DA Bjelovar, DA Dubrovnik sa Sabirnim arhivskim centrom Metković - Opuzen - Ploče u Metkoviću, DA Gospić, DA Karlovac, DA Osijek s Arhivskim sabirnim centrom u Vinkovcima i Arhivskim sabirnim centrom u Virovitici, DA Pazin, DA Rijeka, DA Sisak sa Sabirnim arhivskim centrom Petrinja, DA Slavonski Brod s Odjelom u Požegi i Odjelom u Novoj Gradiški, DA Split s Podružnicom u Hvaru, DA Varaždin s Arhivskim sabirnim centrima u Koprivnici, Krapini i Štrigovi, DA Zadar sa Sabirnim centrom u Šibeniku i DA Zagreb.⁹

Izrađeni su i/ili ažurirani popisi arhivskoga gradiva i dokumentacije kod imatelja arhivskoga gradiva izvan arhiva: Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Znanstvenih knjižnica u Dubrovniku i Zadru, Sveučilišnih knjižnica u Puli, Rijeci i Splitu, te gradske

⁸ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, čl. 99.

⁹ Sabirni centar Senj Državnog arhiva u Rijeci nije zasebno iskazan jer je u vrijeme nastanka ovog Pregleda postojao samo formalno i prostorno, a gradivo nije bilo izmješteno u njegove prostorije. U vrijeme izrade ovog Pregleda u tijeku su bile pripreme za još neke ustrojbene promjene u okviru arhivske službe. Prvenstveno tu se može spomenuti prerastanje Sabirnog centra u Šibeniku u samostalni Arhiv ali i druge. Nažalost, tijekom 2006. raskinut je ugovor o pohrani arhivskoga gradiva Muzeja hvarske baštine u DA Splitu, Podružnica Hvar, te je ista Podružnica prestala postojati.

knjižnice u Čakovcu, Rijeci, Varaždinu i Zagrebu; arhivsko gradivo koje čuvaju: Centar za povijesna istraživanja Rovinj, Centar za likovni odgoj grada Zagreba, Ekonomski institut, Institut za etnologiju i folkloristiku, Institut za povijest umjetnosti Zagreb, Staroslavenski institut Zagreb, Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu te Konzervatorski odjeli Uprave za zaštitu kulturne baštine u Rijeci i Splitu; Hrvatski glazbeni zavod Zagreb te privatni Arhiv obitelji Brlić; zatim dijelovi arhivskoga gradiva u 54 muzejske ustanove, od zavičajnih, gradskih i županijskih muzeja do muzejskih ustanova republičkog značaja, te arhivsko gradivo 98 ustanova ponajviše Katoličke crkve (na razini nad/biskupija, kaptola, samostana, manjim dijelom nadžupnih i župnih ureda), ali i drugih vjerskih zajednica ukoliko su podaci mogli biti dobiveni.

Prikupljeni su i podaci o izdanjima arhivskih ustanova. Radovi koji govore o arhivima kao ustanovama te o arhivskim fondovima i zbirka pojedinih arhiva prikazani su uz uvodne tekstove za svaki arhiv. Posebno su na kraju knjige prikazana izdanja arhiva u okviru zasebne Bibliografije po skupinama: Obavijesna pomagala, Zbornici gradiva, Arhivistika – udžbenici i arhivistička literatura, Katalozi izložaba, Časopisi te Povijest – ostala izdanja u kojima su arhivi izdavači ili suizdavači. Kao poseban svezak objavljeno je predmetno kazalo sukladno razredbenom/klasifikacijskom sustavu, kazalo zemljopisnih imena (prema mjestu djelovanja stvaratelja) te kazalo osobnih imena.

Stručna pitanja i problemi

Rad na prikupljanju i obradi podataka za Pregled tražio je odgovor na brojna stručna pitanja. Posebno je potrebno istaknuti dva područja pitanja vezana uz ovaj rad. Prvo je kako opisati (iskazati) pojedine arhivske fondove i zbirke na najvišoj razini sukladno našoj dosadašnjoj arhivskoj praksi te normama koje su prihvaćene na međunarodnoj razini. Drugo područje stručnih pitanja proizlazi iz podataka prikupljenih u Pregledu te se odnosi na ostvarivanje osnovnih zadataka arhivske službe.

Pregled sadrži konkretne odgovore i prijedloge na pitanja kao što su: problem oblikovanja arhivskih fondova; predlaže razredbeni/klasifikacijski sustav ili tektoniku arhivskih fondova; daje pojedina opća rješenja i niz pojedinačnih odgovora na pitanja oblikovanja normiranih zapisa (npr.: normiranje naslova arhivskih fondova i zbirki, graničnih godina stvaratelja i arhivskoga gradiva, označivanje pojedinih vrsta obavijesnih pomagala) te utvrđivanje matičnog broja arhivskih fondova i zbirki. U pojedinim slučajevima, kada je sačuvano izuzetno malo gradiva istorodnih stvaratelja za određeno područje, ovaj Pregled koristi oblik zbirnog fonda, odnosno kod pojedinih složenih stvaratelja formira zasebne fondove na razini ustrojbenih jedinica ili velikih serija spisa.

U rješavanju spomenutih pitanja načelno i u konkretnim situacijama Uredništvo se oslanjalo kako na međunarodne norme za opis arhivskoga gradiva ISAD(G) i ISAAR(CPF) tako i na, u našoj arhivistici postojeće upute, to jest norme opisa usvojene u Pregledu iz 1984. godine te Preporuku o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskoga fonda i arhivske zbirke iz 1985. godine. Ovdje je potrebno istaknuti da se norme koje sadrži Pregled iz 1984. godine u opisu arhivskoga gradiva i u oblikovanju arhivskih fondova ni u čemu bitnome ne razlikuju od međunarodnih normi opisa arhivskoga gradiva i stvaranja normiranoga zapisa.

Podatci odražavaju i promjene u ustroju, nadležnosti i djelatnosti arhivske službe. Naime, iskazani su podaci novog područnog DA u Gospiću i pojedinim novih sabirnih centara te su prikazane promjene koje su se dogodile u područnoj nadležnosti pojedinih arhiva. U okviru sustava državnih arhiva prikazano je gradivo bivših »arhivskih zbirki« pri pojedinim ustanovama kojeg su iste, nakon svojeg ukidanja, predale nadležnim arhivima. Iskazane su i veće količine arhivskoga gradiva pojedinih stvaratelja koje su ušle u arhive uslijed promjena nadležnosti arhivske službe u odnosu na sveukupno javno arhivsko gradivo nastalo temeljem odredbi novog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, zatim promjene nastale djelomičnom razdiobom gradiva među samim arhivima i dr.

U tijeku rada do izražaja je došla i potreba ujednačavanja i normiranja arhivske prakse u samim arhivskim ustanovama, a posebno kod imatelja arhivskoga gradiva izvan arhiva koji često arhivskome gradivu pristupaju prema pravilima svoje osnovne, najčešće bibliotekarske ili muzejske struke. U sasvim praktičnom pogledu rad s računalom na zajedničkoj aplikaciji uvjetovao je prilagodbu djelo-

mično krutim pravilima stroja što je u početku stvaralo određeni problem i otpor, ali je u konačnici dovelo do veće ujednačenosti u radu. Sama priroda posla i način rada uvjetovali su povećanu suradnju među arhivskim djelatnicima, protok informacija te otvaranje diskusije o pojedinim stručnim pitanjima.

Prikupljeni podaci ukazuju i na pojedina pitanja koja se odnose na osnovne zadatke arhivske službe kao što su preuzimanje arhivskoga gradiva, objedinjavanje arhivskih fondova koji se čuvaju u različitim arhivima ili u nearhivskim ustanovama, razmjena arhivskoga gradiva između pojedinih arhiva, ali i razmjena između arhivskih i nearhivskih ustanova, sređivanje i izrada obavijesnih pomagala, pitanje korištenja i citiranja preslika gradiva i dr.

Razredbeni sustav (klasifikacija)

Cjelokupno arhivsko gradivo prikazano je u okviru pojedinih arhivskih ustanova, njihovih podružnica ili odjela te nearhivskih ustanova sukladno razredbenom/klasifikacijskom sustavu. U osnovi ovaj razredbeni sustav je izrađen i primjenjen već u Pregledu iz 1984. Do promjena je došlo u prikazu pojedinih skupina i podskupina. Naime, prethodni razredbeni sustav je s obzirom na društvene prilike u bivšoj Jugoslaviji, tj. ulogu države i široko zasnovano državno vlasništvo, cjelokupno arhivsko gradivo dijelio na tri velike skupine: A. Arhivski fondovi državnih organa, ustanova, organizacije i drugih institucija, B. Obiteljski i osobni arhivski fondovi i C. Zbirke. Unutar tih cjelina pojedine su skupine ili grupe djelatnosti bile iskazane određenim arapskim brojem (A 1, 2 itd.). S obzirom na društvene promjene i u Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997.¹⁰ iskazanu podjelu sveukupnog arhivskoga gradiva na javno i privatno, u razredbi se prešlo na novi sustav u kojem svaka skupina djelatnosti odnosno pojedine cjeline i vrste gradiva imaju svoju zasebnu oznaku, od slova A do slova O.

Tako je sustav pretežiti dio arhivskoga gradiva prikazao prema područjima društvene djelatnosti te obiteljske i osobne djelatnosti kojima pripadaju pojedini stvaratelji (A. Uprava i javne službe; B. Pravosuđe; C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije; D. Odgoj i obrazovanje; E. Kultura, znanost i informiranje; F. Zdravstvo i socijalne ustanove; G. Gospodarstvo i bankarstvo; H. Političke stranke, društveno-političke organizacije i sindikati; I. Društva, udruge i udruženja; J. Vjerske ustanove; K. Vlastelinski, obiteljski i osobni arhivski fondovi).¹¹ Dio gradiva prikazan je prema načinu oblikovanja obavijesnih cjelina te prema kriteriju izvornosti gradiva (L. Zbirke izvornog arhivskoga gradiva i M. Zbirke dopunskih preslika arhivskoga gradiva). U okviru sustava arhivskoga gradiva kao posebne skupine iskazani su N. Filmski zapisi, najvećim dijelom pohranjeni u Hrvatskoj kinoteci, te O. Zvučni zapisi.¹² Ove skupine su namijenjene za gradivo i stvaratelje koji pretpostavljaju isključivo ili pretežito ove tehničke oblike nositelja zapisa.

Unutar razredbenih skupina A. Uprava i javne službe, B. Pravosuđe te C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije, razdioba je nastavljena s obzirom na povijesna razdoblja odnosno na periodizaciju hrvatske povijesti, kod skupine G. Gospodarstvo i bankarstvo sukladno promjenama u sustavu vlasništva, a u skupini H. Političke stranke, društveno-političke organizacije i sindikati s obzirom na promjenu stranačkog sustava. U spomenutim skupinama izvršena je daljna razdioba s obzirom na promjene koje su se zbile 1990. tj. ustanovljavanje samostalne države, Republike Hrvatske, te promjene u društvenom sustavu.¹³

¹⁰ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. NN. 105(1997), čl. 5, 29 i 68.

¹¹ U odnosu prema prethodnoj Klasifikaciji izvršena je detaljnija razdioba pojedinih osnovnih skupina. Tako je prijašnja skupina 4. Prosvjetne, kulturne i znanstvene ustanove i organizacije, podijeljena na skupine D. Odgoj i obrazovanje i E. Kultura, znanost i informiranje; prethodna skupina 7. Društveno-političke organizacije, društva i udruženja, podijeljena je na H. Političke stranke, društveno-političke organizacije i sindikati i I. Društva, udruge i udruženja.

¹² Prvotno je bilo zamišljeno da se pristupi stvaranju Audiovizualnog arhiva koji bi vodio brigu o zaštiti, obradi i korištenju audiovizualnoga gradiva (film, audiozapisi i videozapisi). No, kako se audiovizualno gradivo čuva ne samo u Hrvatskoj kinoteci nego, doduše manjim dijelom, i u nekim državnim arhivima i izvanarhivskim ustanovama, u razredbi smo se opredijelili za posebnu oznaku za filmsko gradivo, a posebnu za zvučne zapise.

¹³ Najrazrađenija je razdioba u skupini A. Uprava i javne službe:

U daljnjoj razradi podskupina u skupini A. Uprava i javne službe, u okviru povijesnih razdoblja, hijerarhijski i područno donosi se prikaz državnih i lokalnih tijela od zakonodavnih preko središnjih, pokrajinskih, županijskih odnosno oblasnih i okružnih te kotarskih tijela državne uprave do gradskih, općinskih, rajonskih i mjesnih tijela lokalne uprave i samouprave. Ovaj sustav, s jedne strane, u okviru pojedinih povijesnih razdoblja, omogućuje dobar pregled postojećega gradiva na raznim razinama uprave. S druge strane, različitosti u stvarnom sadržaju pojedinih upravnih oblika i njihovog nazivlja u pojedinim razdobljima i na pojedinim područjima (na primjer odnos i stvarno značenje gradova i općina), kao i nedovoljna istraženost povijesti institucija, pridonijavaju poteškoće u ovako detaljno razrađenom prikazu. Za razliku od Pregleda iz 1984. godine spomenute razine uprave, od središnjih državnih tijela do lokalnih jedinica uprave, prikazane su trećom arapskom znamenkom.¹⁴

U skupini B. Pravosuđe, nakon razdiobe na povijesna razdoblja izdvojena je skupina Zemljišni knjižni uredi s obzirom na specifičnost djelatnosti i nastalog gradiva. U daljnjoj razradi ove skupine izvršena je podjela sudova dijelom prema njihovoj razini u stvarnoj i područnoj nadležnosti (Ustavni i vrhovni sudovi, županijski, okružni i oblasni te kotarski odnosno općinski sudovi) te dijelom prema njihovoj izdvojenoj stvarnoj nadležnosti (trgovački sudovi, suci za prekršaje te posebni sudovi). U ovoj razini posebno su iskazana i druga pravosudna tijela odnosno službe tj. državna odvjetništva i pravobraniteljstva, javni bilježnici (za Dalmaciju poslije 1797.), odvjetničke pisarnice te kazneni i odgojni zavodi. U okviru ove skupine otvoreno pitanje predstavljaju razlike u razvoju sustava pravosuđa u priobalju u odnosu na kontinentalni dio zemlje, koje nisu posebno iskazane.

U daljnjoj razdiobi skupine C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije, nakon podjele na povijesne i državne tvorevine razdioba je vršena prema oblicima organizacija, postrojbi i ustanova koje su postojale u pojedinim razdobljima.

U skupini G. Gospodarstvo i bankarstvo, nakon podjele s obzirom na osnovni društveni sustav vlasništva, daljnja razrada je izvršena najvećim dijelom prema vrsti gospodarske djelatnosti, a manjim dijelom prema oblicima udruživanja gospodarskih subjekata.

U skupini H. Političke stranke, društveno-političke organizacije i sindikati daljnja razdioba napravljena je na sljedeći način: u podskupini H.1. prema pojedinim strankama, u podskupini H.2. na Komunističku partiju Hrvatske – Savez komunista Hrvatske te pojedine društveno – političke organizacije, a u podskupini H.3. prema stranačkim sustavima. Daljnji sustav razdiobe ovih podskupina

A.1. Uprava i javne službe do 1848.: A.1.1. Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija do 1848.; A.1.2. Mletačka uprava u Dalmaciji i Istri do 1797.; A.1.3. Prva austrijska uprava u Dalmaciji i Istri (1797.-1805.); A.1.4. Austrijska uprava na području dijela Istre i Rijeke do 1797.; A.1.5. Dubrovačka Republika do 1808.; A.1.6. Francuska uprava u hrvatskim zemljama (1806.-1813.); A.1.7. Druga austrijska uprava u Dalmaciji i Istri (1813.-1918.).

A.2. Uprava i javne službe od 1848. do 1918.: A.2.1. Središnja državna tijela u Beču i Budimpešti; A.2.2. Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija i Hrvatsko primorje (1848.-1918.); A.2.3. Mađarska uprava u Rijeci i Međimurju (1861.-1918.).

A.3. Uprava i javne službe od 1918. do 1941.: A.3.1. Hrvatske zemlje u okviru Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.); A.3.2. Talijanska uprava na području Istre i dijela Dalmacije (1918.-1943.).

A.4. Uprava i javne službe od 1941. do 1945.: A.4.1. Narodnooslobodilački pokret (1941.-1945.); A.4.2. Nezavisna Država Hrvatska (1941.-1945.); A.4.3. Okupacijske vlasti (1941.-1943.) te

A.5. Uprava i javne službe od 1945. do 1990. i

A.6. Uprava i javne službe od 1990.

Skupina B. Pravosuđe dijeli se na: B.1. Pravosuđe do 1848.; B.2. Pravosuđe 1848.-1918.; B.3. Pravosuđe 1918.-1941.; B.4. Pravosuđe 1941.-1945.; B.5. Pravosuđe od 1945. do 1990.; B.6. Pravosuđe od 1990.; B.7. Zemljišni knjižni uredi.

U skupini C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije izvršena je podjela na: C.1. Vojna krajina do 1881.; C.2. Vojne postrojbe i ustanove do 1918.; C.3. Vojne postrojbe iz razdoblja od 1918. do 1941.; C.4. Vojne postrojbe i ustanove Narodnooslobodilačkog pokreta od 1941. do 1945.; C.5. Vojne postrojbe i ustanove NDH od 1941. do 1945.; C.6. Četničke vojne postrojbe od 1941. do 1945.; C.7. Vojne postrojbe i ustanove na području Hrvatske od 1945. do 1991.; C.8. Hrvatska vojska od 1991. i C.9. Pobunjeničke i okupacijske postrojbe na području Republike Hrvatske od 1991. do 1998.

Skupina G. Gospodarstvo i bankarstvo podijeljena je na: G.1. Razdoblje do 1945.; G.2. Razdoblje socijalizma (1945.-1990.) i G.3. Razdoblje poslije 1990.

Skupina H. Političke stranke, društveno-političke organizacije i sindikati dijeli se na: H.1. Političke stranke; H.2. KPH/SKH i društveno-političke organizacije 1941.-1990. i H.3. Sindikati. Podskupina H.2. KPH/SKH i društveno-političke organizacije od 1941. do 1990., čini cjelinu s obzirom na provođenje društvenih promjena i uspostavu nove vlasti na oslobođenim područjima koje je započelo još u vrijeme 2. svjetskog rata. Na tim područjima uspostavljena je tijesna povezanost tadašnje KPH i njenih masovnih organizacija s novim, partizanskim tijelima civilne vlasti, princip koji se nastavlja i u razdoblju od 1945. do 1990. godine.

¹⁴ Tako su na primjer u okviru skupine A. Uprava i javne službe, za svako povijesno razdoblje odnosno cjelinu posebno iskazana: 0. Zakonodavna tijela, 1. Središnja državna tijela, 2. Pokrajinska uprava, 3. Županijska, oblasna i okružna uprava, 4. Kotarska uprava, 5. Gradska uprava, 6. Općinska uprava i 7. Mjesna uprava.

fondova je područni i hijerarhijski. Posebno je to izraženo, s obzirom na razgranati sustav ustanova i sačuvano gradivo, u podpodskupini H.2.1. Komunistička partija Hrvatske – Savez komunista Hrvatske (KPH/SKH) i društveno-političke organizacije 1941.-1990. te slični na razdiobu u skupini fondova javne uprave.¹⁵

U odnosu na prethodni Pregled znatno su razrađenije zbirke arhivskoga gradiva. Zbirke izvornoga arhivskoga gradiva (L.) prikazane su prema kriterijima o oblikovanju arhivskih zbirki (sadržaj, format, podloga i sl.) te su podijeljene na zbirke pojedinih vrsta arhivskoga gradiva, tematske zbirke i zbirke pojedinih sakupljača. Zbirke dopunskih preslika arhivskoga gradiva (M.) iskazane su dijelom prema vrsti gradiva iz kojeg su preslici izrađeni (zbirke preslika matičnih knjiga, zbirke preslika glagoljskih zapisa), a dijelom prema *porijeklu* tj. zemlji i ustanovi u kojoj se čuva izvornik (zbirke preslika iz inozemnih arhiva i ustanova, te zbirke preslika gradiva iz arhiva i ustanova RH).

U oblikovanju naziva razredbenih skupina korišteni su povijesni nazivi iz dotičnog razdoblja, odnosno nazivlje koje proizlazi iz poštivanja cjelovitosti i državnosti Republike Hrvatske na njenom današnjem međunarodno priznatom području. Depolitizacija je učinjena u nazivlju razredbenih skupina od javne uprave, vojnih jedinica i ustanova, političkih stranaka i društveno-političkih organizacija i udruženja do skupine društava, udruga i udruženja.¹⁶

U cjelini uzevši, sve skupine razredbenoga sustava detaljnije su razrađene u smislu da su pojedine prijašnje podskupine postale skupine te da su podskupine i podpodskupine u novom Pregledu dobile svoju slovačno-brojčanu oznaku.¹⁷ To je učinjeno radi dobivanja jasnijeg uvida u cjelokupno raspoloživo arhivsko gradivo, boljih mogućnosti automatskog pretraživanja podataka u informatičkom sustavu, te radi bolje preglednosti i usporedivosti prikaza pojedinih arhiva. U tom smislu već na ovoj razini moguće je dati obavijest istraživaču o postojanju gradiva za pojedina područja djelatnosti, za pojedina povijesna razdoblja, za pojedine vrste i razine ustanova pa slijedom toga i pojedine tematike, kao i ukazati na postojeće hijerarhijske veze i mogućnosti nadopune izvora u domaćim i stranim arhivima.

Sustav matičnih brojeva

Sustav matičnih brojeva u arhivskim ustanovama u načelu je preuzet iz Pregleda iz 1984. godine, a novoprimiti arhivski fondovi i zbirke dobili su svoje matične brojeve koji idu nastavno od posljednjega broja iskazanoga u Pregledu iz 1984. godine.

U novom je Pregledu došlo do konačnog pojmovnog i zornog odvajanja matičnog broja fonda ili zbirke od tekućeg broja iskaza u samoj publikaciji. Tako novi Pregled ispred svakoga naziva arhivskoga fonda ili zbirke u prikazu državnih arhiva ima dva broja: prvi broj je tekući broj i on služi isključivo za potrebe indeksiranja i pretraživanja arhivskih fondova u samoj knjizi, a drugi broj u [uglatoj zagradi] je matični broj odnosnoga fonda i spada u normirani skup podataka.

Do promjena je došlo kod iskaza fondova u arhivima u Slavskom Brodu i Zadru, i to u prikazu Odjela Nova Gradiška i Odjela Slavenska Požega te Sabirnoga centra Šibenik, koji imaju nove, vlastite nizove matičnih brojeva u ovom Pregledu, a također i kod Podružnice u Hvaru koja je ustrojbeno pripadala Državnom arhivu u Splitu, a gradivo je u cijelosti bilo depozit Muzeja hvarske baštine. Kod ostalih arhiva primijenjen je jedinstven niz matičnih brojeva za fondove i zbirke jedne arhivske ustanove bez obzira da li su pohranjeni u središnjici ili u sabirnim centrima.

¹⁵ H.2.1. Komunistička partija Hrvatske – Savez komunista Hrvatske (KPH/SKH) iskazuje se na razinama: 1. Centralni komitet/Republički komitet/odbor/konferencija, 2. Pokrajinski komiteti/odbori, 3. Oblasni komiteti/odbori, 4. Okružni komiteti/odbori, 5. Kotarski komiteti/odbori, 6. Gradski komiteti/odbori, 7. Međuopćinske konferencije, 8. Općinski komiteti/konferencije, 9. Rajonski komiteti/odbori, 10. Mjesni komiteti/odbori, 11. Ostalo.

¹⁶ Tako je npr. podskupina 1.4.2. Okupacijski i kvislinški organi, iz prethodnog Pregleda, sada iskazana kao A.4.2. Nezavisna Država Hrvatska i A.4.3. Okupacijske vlasti, što dijelom predstavlja korištenje onovremenih povijesnih naziva, a dijelom proizlazi iz kriterija cjelovitosti područja današnje Republike Hrvatske. Depolitizacija je učinjena i u promjeni naziva prijašnje podskupine 7.1.1. Napredne političke i društveno-političke organizacije. Stvaratelji iskazani prije u ovoj podskupini, u novom Pregledu, iskazani su u podskupinama H.2. KPH/SKH i društveno-političke organizacije 1941.-1990. te H.3. Sindikati.

¹⁷ Npr.: A.2.2.4 Kotarska uprava (1848.-1918.), A.5.4. Kotarska uprava (1945.-1990.) ili G.1.2.3. Osiguravajući zavodi do 1945. itd.

Za arhivske fondove i zbirke koji su pohranjeni kod imatelja arhivskoga gradiva izvan sustava državnih arhiva nema matičnih brojeva u uglatim zagradama nego su primjenjeni samo tekući brojevi za pojedine ustanove ili grupe ustanova. Vlastiti niz brojeva ima Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti te Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sve ostale knjižnice zajedno obuhvaćene su jednim nizom tekućih bojeva. Posebnim nizovima tekućih brojeva obuhvaćeni su zajedno svi fondovi i zbirke u centrima, institutima i zavodima, posebnim nizom oni u svim muzejima i isto tako u svim prikazanim vjerskim zajednicama. Ovi tekući brojevi ne predstavljaju signature dotičnih fondova i zbirki već služe samo za snalaženje i izradu kazala u okviru ove publikacije.

Uz činjenicu da je došlo do evidentiranja znatnog broja novih fondova i zbirki uslijed preuzimanja gradiva, sređivanja i razdiobe fondova, do promjena nekih matičnih brojeva u odnosu na prvi Pregled došlo je i uslijed primopredaje pojedinih fondova između samih arhiva, oblikovanja pojedinih zbirnih fondova¹⁸ te ukidanja dijela fondova u postupku njihova sređivanja. U većem broju slučajeva matični brojevi ukinutih fondova korišteni su za evidentiranje novih fondova.

U današnjem sustavu obvezatnih evidencija, ustanovljenom Pravilnikom o evidencijama u arhivima iz 2002., redni brojevi općeg inventara svake pojedine arhivske ustanove, kao najosnovnije evidencije odnosno imovnika arhivskoga gradiva, ujedno su i matični brojevi fondova i zbirki pod kojima se isti bilježe i u Registru arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske te u Pregledu. Ovi matični brojevi u okviru sustava obvezatnih evidencija i obavijesnih pomagala čine dio signature fonda ili zbirke za potrebe korištenja i citiranja arhivskoga gradiva pohranjenoga u arhivima.¹⁹

Kako u dijelu naših arhiva do sada nije bila ustanovljena ova povezanost osnovnih evidencija i obavijesnih pomagala to je njihovo povezivanje sustavom matičnih brojeva jedan od arhivskih poslova koji bi trebao uslijediti nakon utvrđivanja konačnog prikaza fondova i zbirki.

Nakon određenog vremena primjene i provjere postojećih rješenja u praktičnom radu arhiva, te mogućih promjena u oblikovanju pojedinih fondova, potrebno je utvrditi stabilan sustav matičnih brojeva i signatura koji bi trebao imati dugotrajaniji karakter te biti podložan što manjim izmjenama. Takav, on može predstavljati osnovu informacijskog sustava arhivskih ustanova te treba biti sproveden od obvezatnih evidencija preko obavijesnih pomagala do pojedinih arhivskih jedinica.

Porast gradiva i broja opisnih jedinica

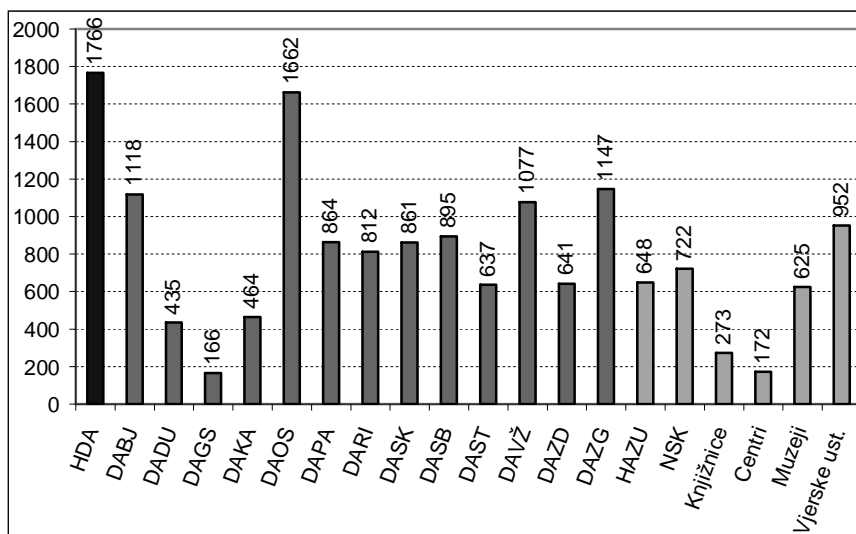
U novom Pregledu zabilježeno je ukupno, u svim arhivima i prikazanim nearhivskim ustanovama, 15.937 arhivskih fondova i zbirki. U samim arhivima prema prikupljenim podacima pohranjeno je 93.883 dužnih metara arhivskoga gradiva koje je prikazano u 12.545 arhivskih fondova i zbirki.²⁰ Prikazano arhivsko gradivo odnosi se na razdoblje od kraja X. pa sve do kraja XX., u pojedinim slučajevima i početka XXI. stoljeća.

Slika 1: Arhivski fondovi i zbirke Republike Hrvatske 2005.

¹⁸ Prvenstveno se tu radi o prikazu vrlo malih količina sačuvanoga gradiva tijela javne uprave iste vrste i iste razine, kao što su kotarevi i općine iz razdoblja NDH, NOO-i svih razna u okviru partizanskog pokreta, mjesni narodni odbori poslije 1945., zatim brojne male seljačke i radne zadruge, te pojedini fondovi školskih ustanova.

¹⁹ Pravilnik o evidencijama u arhivima, čl. 23. Npr. HR DAVŽ 2. Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Varaždina; broj 2 je matični broj pod kojim je ovaj fond upisan u Općem inventaru Državnog arhiva u Varaždinu, Registru arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske te, u uglatoj zagradi [0002] u Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Isto tako navedene kratice i matični broj trebalo bi koristiti u citiranju gradiva ovoga fonda kao početni dio signature opisne jedinice.

²⁰ Prilikom tiskanja teksta publikacije, u zadnjem čitanju, došlo je do ispravka manje greške u ukupnom broju iskazanih fondova i zbirki nastale uslijed računalne obrade podataka. Naveden je ispravljeni iskaz koji se u odnosu na broj naveden u uvodnim tekstovima razlikuje za 4 odnosno 5 jedinica.

U okviru arhivskih ustanova u odnosu na Pregled iz 1984. godine prikazano je dodatnih 37.660 dužnih metara arhivskoga gradiva, odnosno 7.002 fonda i zbirke.

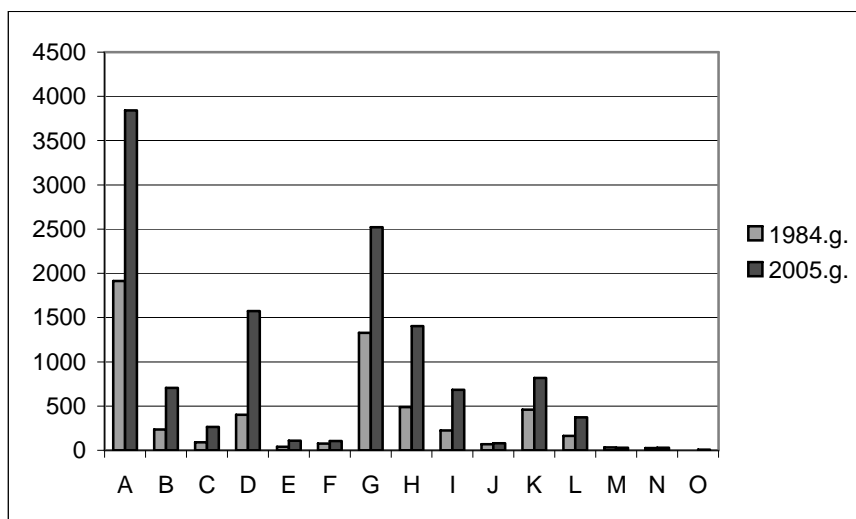
U ukupnoj strukturi arhivskih fondova i zbirki u novom Pregledu najveća je skupina fondova A. Uprava i javne službe, kojih ima 3.842 odnosno oko 30% ukupnog iskaza. Po brojnosti slijede fondovi skupine G. Gospodarstvo i bankarstvo, njih 2.520 čini oko 20% ukupnog broja fondova. Fondovi iz skupine D. Odgoj i obrazovanje čine oko 12,5%, a fondovi skupine H. Političke stranke, DPO i sindikati oko 11%. Skupina B. Pravosuđe kao i skupina K. Vlastelinstva, obiteljski i osobni fondovi čine svaka oko 7% ukupnog broja iskaza. Fondova skupine I. Udruge, društva i udruženja ima nešto više od 5%, fondova skupine C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije nešto više od 2%, a zbirki izvornog arhivskoga gradiva ima oko 3%.

Arhivski fondovi i zbirke s obzirom na razredbeni sustav 1984./2005.*

AFiZ	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	ZBIR
1984	1914	235	89	401	41	76	1328	487	226	69	458	162	31	26		5543
2005	3842	707	264	1572	110	105	2520	1404	685	79	817	376	30	28	6	12545

* Promatrani su arhivski fondovi i zbirke pohranjeni u državnim arhivima, a prema Razredbenom sustavu iz 2005.

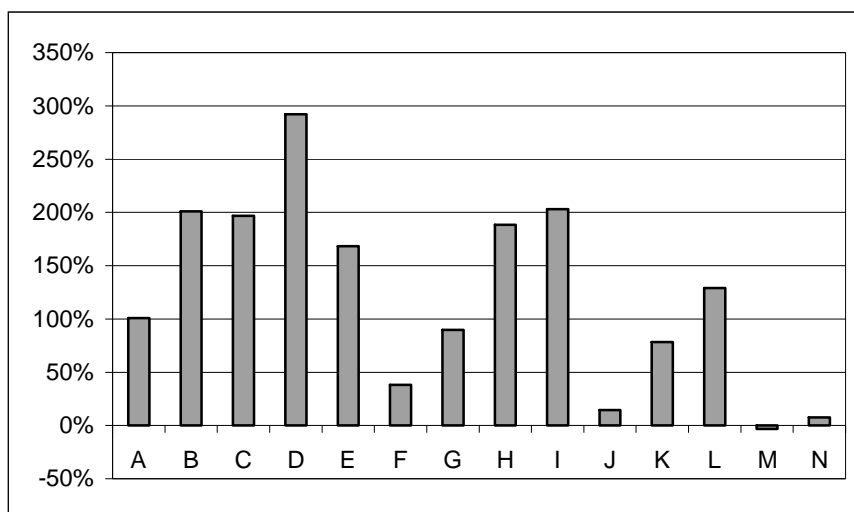
Slika 2: Arhivski fondovi i zbirke u arhivima prema razredbenim skupinama 1984./2005.

U odnosu na istovjetne skupine u prethodnom Pregledu, do najvećeg nominalnog porasta broja fondova došlo je u iskazu skupine fondova A. Uprava i javne službe, zatim kod fondova G. Gospodarstva i bankarstva, te fondova iz skupine D. Odgoj i obrazovanje. Nominalno jako je porastao i broj fondova skupine H. Stranke, DPO-i i sindikati, skupine I. Društva, udruge i udruženja i K. Vlastelinski, obiteljski i osobni fondovi. I većina drugih skupina ima znatan prirast broja opisanih jedinica. Izuzetak čini skupina M. Zbirke dopunskih preslika arhivskoga gradiva. Naime, zbog neujednačenog i različitog načina prikaza zbirki preslika u prethodnom Pregledu iskazan je, za jednu zbirku, veći broj jedinica opisa nego u novom Pregledu. Stvarno su u novom Pregledu iskazani znatno obuhvatniji i točniji podatci o postojećim preslicima u arhivima, a način njihova iskaza je bitno ujednačen.²¹

Do najvećeg povećanja broja fondova iste skupine u odnosu na prethodni Pregled došlo je kod fondova skupine D. Odgoj i obrazovanje čiji broj se povećao gotovo četiri puta. Oko 3 puta povećao se broj fondova skupina I. Društva, udruge i udruženja, B. Pravosuđe, C. Vojne postrojbe, ustanove i organizacije, te broj fondova skupine H. Stranke, društveno-političke organizacije i sindikati. Više nego dva i pol puta povećao se broj prikazanih fondova skupine E. Kultura, znanost i informiranje, a znatno se povećala i skupina L. Zbirke izvornoga arhivskoga gradiva kojih su sada arhivi iskazali gotovo dva i pol puta više nego u prethodnom Pregledu. Za oko dva puta porastao je broj prikazanih fondova skupina G. Gospodarstvo i bankarstvo, A. Uprava i javne službe i skupine K. Vlastelinski, obiteljski i osobni fondovi.

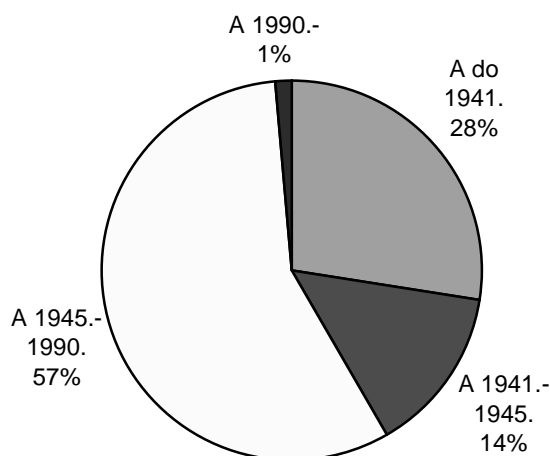
Slika 3: Relativni porast broja fondova i zbirki po razredbenim skupinama 1984./2005.

Iako je zapravo svaki od ovih fondova i zbirki za neko istraživanje, odnosno neki podatak najvažniji izvor, po sadržajnosti i obimu gradiva, te brojnosti fondova, može se reći da je najznačajnija skupina A. Uprava i javne službe. Strukturu i promjene ove skupine moguće je i korisno promatrati s obzirom na povijesna razdoblja. Tako su unutar ove skupine najobimniji i najbrojniji fondovi za razdoblje od 1945. do 1990. kojih ima ukupno 2.180 odnosno 57%. Sljedeći po brojnosti su fondovi uzeti zbirno za razdoblje A.1.–3. tj. do 1941., njih u ukupnom broju ima 1.070 odnosno oko 28%. Fondova iz razdoblja Drugog svjetskog rata ima oko 14% i to gotovo podjednako fondova NDH kao i fondova NOP-a. U novom Pregledu iskazan je i određeni broj fondova javne uprave nastalih nakon 1990. Tako je prikazano 20 fondova tijela državne vlasti i javne uprave za razdoblje postojanja samostalne Republike Hrvatske te 34 fonda paraupravnih tijela tzv. SAO Krajine.

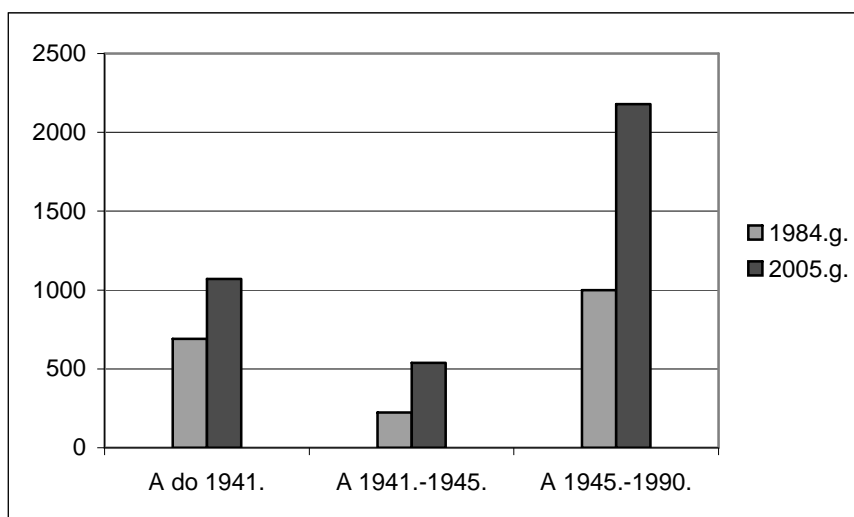
²¹ Ove zbirke su u novom Pregledu fondova oblikovane prema razredbenim podskupinama u okviru skupine M. Tako npr. jednu zbirku, u okviru jedne arhivske ustanove, čine preslici iz domaćih arhiva, dok su u prethodnom Pregledu fondova, u pojedinim slučajevima, zbirke preslika bile oblikovane posebno za svaki fond na temelju čijih dokumenata su preslici rađeni. Ovi detaljniji podatci o porijeklu preslika iskazani su sada na razini serija.

Slika 4: **Struktura skupine A. Uprava i javne službe 2005. prema povijesnim razdobljima**²²

U odnosu na stari Pregled, u ovoj skupini najviše je porastao broj fondova iz razdoblja Drugog svjetskog rata tj. za gotovo 2,5 puta.²³ Broj fondova za razdoblje od 1945. do 1990. porastao je za nešto više nego 2 puta, a broj fondova za razdoblje do 1941. povećao se za 36%.

Slika 5: **Promjene u strukturi skupine A. Uprava i javne službe 1984./2005.**

Izvori porasta broja opisnih jedinica, oblikovanje fondova

Do prikazanog porasta količine arhivskoga gradiva u arhivima došlo je redovnim preuzimanjem arhivskoga gradiva od stvaratelja, ali i preuzimanjem arhivskoga gradiva do kojeg je došlo uslijed promjena u Zakonu iz 1997.

Tako je u arhive ušlo gradivo pojedinih ukinutih ustanova, imatelja arhivskoga gradiva koji su prema novom Zakonu iz 1997. izgubili status *zbirki arhivskoga gradiva*. Tu se prije svega mogu spomenuti Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Zagreb, kasnije Arhiv Instituta za suvremenu povijest i Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije Split. Gradivo ovih arhiva odnosi se prvenstveno na razdoblje prije i za vrijeme drugog svjetskog rata, i to iz područja djelovanja javne uprave, stranaka i društveno-političkih organizacija, vojnih ustanova i organizacija, manjim dijelom pravosuđa te znamenitih osoba u količini od 595 fondova i zbirki. Ovi fondovi su predani u Hrvatski

²² U ovom prikazu fondovi do 1941. prikazani su zajedno, dijelom radi složenosti povijesne periodizacije do ove godine, a dijelom radi određenog broja fondova koji ne slijede periodizaciju uslijed prevelikih količina gradiva ili stanja sredenosti gradiva.

²³ Najveći je zapravo porast broja fondova upravnih, civilnih tijela partizanskog pokreta kojih je u starom Pregledu bilo 71, a danas ih je iskazano gotovo četiri puta više i ima ih ukupno 279.

državni arhiv, Državni arhiv u Splitu te prema nadležnosti u ostale područne državne arhive. U arhivske ustanove tj. u Hrvatski državni arhiv, ušlo je i znatno gradivo iz Državne geodetske uprave i Zavoda za migracije i narodnosti. Gradivo Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje predano je Državnom arhivu u Slavanskom Brodu. Ugovorom o pohrani na čuvanje Državnom arhivu u Splitu bilo je predano i gradivo bivšeg Arhiva Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru.

Prema odredbama novog Zakona proglašeno je državnim vlasništvom odnosno javnim arhivskim gradivom te preuzeto u arhive i znatno gradivo bivših DPO-a do kraja 1990., od središnje do lokalnih razina, kao i gradivo bivših sekretarijata za unutrašnje poslove te općenarodnu obranu.²⁴

Isto tako je i znatno gradivo privrednih subjekata, prijašnjih društvenih ili državnih poduzeća, do 1990. odnosno do postupka privatizacije, proglašeno arhivskim gradivom u državnom vlasništvu te je u znatnijim količinama ušlo u državne arhive.

Do oblikovanja novih fondova i zbirki došlo je najvećim dijelom uslijed spomenutih preuzimanja gradiva, ali i postupkom sređivanja gradiva te evidentiranja i izdvajanja znatnog broja novoutvrđenih stvaratelja, a time i novih cjelina odnosno fondova. Detaljniji i suvremeniji pristup sređivanju gradiva odnosi se kako na novoprimiteljeno gradivo tako i na gradivo koje je već prije bilo preuzeto u arhive, uglavnom u nesređenom stanju.

Osnovne odrednice koje su utjecale na oblikovanje arhivskih fondova iskazane su u već spomenutoj Preporuci o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskih fondova i zbirki iz 1985. godine koja je uslijedila nakon višegodišnje rasprave arhivista tadašnje SFRJ.²⁵ Odrednice iznesene u ovoj Preporuci velikim dijelom se ne razlikuju od preporuka koje je iznio francuski arhivist Michel Duchein u svome poznatome radu *Le respect des fonds en archivistique: principes théoriques et problèmes pratiques*, koji je postao klasičan za tu problematiku, te koje su kao preporuku prihvatile mnoge zemlje.²⁶

Prema navedenoj Preporuci oblikovanje fondova raznih stvaratelja određuju: postojanje pravnog akta o osnivanju stvaratelja arhivskoga gradiva, djelovanje stvaratelja kao pravne osobe odnosno samostalnog pravnog subjekta, djelovanje stvaratelja gradiva u uvjetima jednog društveno-političkog sustava i jednog državno-pravnog uređenja; kao element za oblikovanje fondova važna je i činjenica da kod stvaratelja arhivskoga gradiva nije bilo bitnih promjena položaja i djelokruga rada, da nije došlo do većih promjena u ustroju i mjesnoj nadležnosti stvaratelja te da je gradivo nastalo u okviru rada samostalnoga uredskoga poslovanja.

Odrednice koje su, uz ostale, utjecale na oblikovanje fondova državnih tijela, uprave i pravosuđa su: promjena državnoga i društvenoga sustava (Mletačka uprava, prijelaz od feudalizma u građansko društvo, Dubrovačka republika kao zasebna tvorevina, Kraljevina Jugoslavija, Drugi svjetski rat sa složenošću tadašnje političke i vojne situacije: NDH, partizanski pokret, okupacijske vlasti), te bitne promjene stvarne ili teritorijalne nadležnosti. One predstavljaju odraz posebnih povijesnih prilika na našem području te se njihovom primjenom nastojalo slijediti periodizaciju hrvatske povijesti, značajne povijesne mijene, podijeljenost Hrvatske, te postojanje brojnih i značajnih teritorijalnih promjena.

Tako je i u skupini A. Uprava i javne službe do porasta broja fondova došlo najvećim dijelom iz već spomenutih razloga tj. redovnim preuzimanjem gradiva od stvaratelja, preuzimanjem gradiva bivših »arhivskih zbirki«, ali i intenzivnijim postupkom sređivanja gradiva koje je već prije bilo pohranjeno u arhivima.

Ovim postupkom utvrđen je znatan broj novih stvaratelja, uglavnom za razdoblje poslije 1918. godine, ali i za prethodna povijesna razdoblja. Od novih fondova u razdoblju do 1848. godine mogu se spomenuti samostalno iskazane serije spisa pojedinih središnjih državnih tijela u Beču i Budimpešti, pojedina civilna tijela francuske uprave od područne do lokalnih razina (intendance, spisi pojedinih

²⁴ Ovi stvaratelji su, prema prethodnom Arhivskom zakonu, imali određena posebna prava u smislu »selekcije« i utvrđivanja rokova kada će se i koja građa predati nadležnom arhivu. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. NN. 25(1978), čl. 13.

²⁵ Usp. Savjetovanje arhivskih radnika Jugoslavije u Neumu 1982. na kojem je bilo više izlaganja na tu temu. Radovi su objavljeni u časopisu *Arhivist* (Beograd). 32(1982).

²⁶ Usp. *Arhivistički standardi i postupci Državnog arhiva Québeca*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1994. Str. 62-67.

općina, bilježnika); u razdoblju od 1848. do 1918. kao novo iskazane fondove može se spomenuti gradivo pojedinih ministarstava i direkcija u Beču, okružne oblasti i upravna tijela (npr. školska vijeća) na svim razinama, vladini povjerenici za pojedine upravne oblasti, pojedine do sada neevidentirane kotarske oblasti i dr.; u razdoblju od 1918. do 1941. iskazani su pojedini novi fondovi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, stvaratelja na lokalnoj razini, brojna nova kotarska tijela, gradivo emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije, pojedina tijela Savske banovine i Banovine Hrvatske i drugi.

Za pojedine vrijedne stvaratelje iz starijeg razdoblja, koji su u starom Pregledu iskazani u pojedinim arhivima, sada je utvrđeno postojanje gradiva istih stvaratelja i u drugim arhivima ili nearhivskim ustanovama. U okviru tih ustanova ovo novoutvrđeno gradivo evidentirano je ponovno kao zasebni fondovi. Iskaz na razini konteksta, kakvog daje Pregled, omogućuje povezivanje ovih podataka i čini ih vrijednom nadopunom saznanja o postojećem gradivu.²⁷

Na taj način mogli bi se analizirati novi fondovi i za druga vremenska razdoblja odnosno skupine. Na primjer, prirast gradiva i fondova za razdoblje Drugog svjetskog rata najvećim dijelom je uslijedio preuzimanjem gradiva već spomenutih Arhiva instituta za historiju radničkog pokreta, ali i postupkom sređivanja; prirast fondova pravosuđa uslijedio je velikim dijelom uslijed evidentiranja novih stvaratelja kao što su pojedini specijalizirani sudovi, razna pravosudna tijela državnog tužiteljstva i pravobraniteljstva, zemljišnoknjižni uredi, odvjetničke pisarnice, javni bilježnici, kazneni i odgojni zavodi, suci za prekršaje i dr.; porast broja vojnih fondova uslijedio je najvećim dijelom uslijed iskaza gradiva dobivenog postupkom restitucije iz arhiva Austrije, ali i postupkom izdvajanja stvaratelja putem sređivanja gradiva odnosno preuzimanjem najnovijeg gradiva. Veliki porast gradiva i fondova ustanova DPO-a kao i privrede uslijedio je nakon duštvenih promjena i odredbi Zakona iz 1997. i tako dalje.

Manji dio arhivskih fondova, i to prvenstveno onih nastalih radom javne uprave i pravosuđa, ali i vojnih organizacija i ustanova te gospodarstva, nastao je uslijed oblikovanja arhivskih fondova s obzirom na povijesna razdoblja. Nastojanje urednika ovog, kao i prethodnog Pregleda, bilo je da prikazom stvaratelja po pojedinim povijesnim razdobljima pruži sliku arhivskoga gradiva vezano uz postojanje pojedinih društvenih sustava odnosno pojedinih država u kojima su djelovali u okviru njihove mjesne nadležnosti i ustrojbene hijerarhijske povezanosti. Isto tako nastojalo se vezivanjem iskaza za pojedina razdoblja, područja i razine djelovanja dati pregled sačuvanog arhivskoga gradiva pojedinih vrsta i razina stvaratelja na većim dijelovima, odnosno za cijelu Republiku Hrvatsku. Potrebno je istaknuti da je takvo oblikovanje arhivskih fondova, po različitim povijesnim razdobljima, u hrvatskoj arhivskoj teoriji i praksi prihvaćeno već od 19. st. Kao primjer može se spomenuti stvaranje zasebnih arhivskih cjelina za prvu (1797.-1805.) i drugu austrijsku upravu (1814.-1918.) u Dalmaciji ili za razdoblje francuske uprave (1806.-1814.), ili pak za gradivo središnjih upravnih tijela u Zagrebu (Bansko vijeće, Banska vlada, Namjesništvo, Namjesničko vijeće). Jednako tako je i stvaranje zasebnih fondova u vrijeme Drugoga svjetskoga rata, premda je često riječ o maloj količini gradiva, općeprihvaćena praksa. Izriječno ovo je načelo navedeno i u spomenutoj Preporuci o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskih fondova i arhivskih zbirki iz 1985. godine.²⁸ Kako o ovom pitanju u našoj arhivskoj struci postoje razna mišljenja bilo bi korisno ovaj kriterij razmotriti i dati stručna objašnjenja i eventualne izmjene i nadopune.

Znatno je razrađeniji i obimniji prikaz stvaratelja i na području odgoja i obrazovanja. Prikazani su stvaratelji od sveučilišta, viših škola, brojnih srednjih škola, osnovnih škola, predškolskih ustanova te đачkih domova. Posebnu analizu tražilo bi i veliko povećanje broja fondova udruga, društava i udruženja, zatim osobnih fondova, a posebno zbirki izvornog arhivskoga gradiva.

²⁷ U tom smislu mogli bi se spomenuti na primjer Rašporski kapetanat i Feudalna uprava Završje koji su prije bili iskazani samo u DA Pazinu, a sada je određeno gradivo ovih stvaratelja utvrđeno i iskazano i u DA Rijeka, zatim Gradsko poglavarstvo Križevci za razdoblje do 1848., odnosno 1848.-1918., prije je bilo iskazano samo u HDA, a sada je i DA Bjelovar iskazao novoutvrđeno gradivo ovog stvaratelja. U Arhivu NSK i knjižnici Pravnog fakulteta u Zagrebu iskazani su vrijedni zapisnici Poveljnog trgovišta Krapina od XVII. do XIX. st., gradivo koje je sada prvi puta iskazano i koje bitno nadopunjuje već postojeći iskaz ovog stvaratelja u okviru DA u Varaždinu i HDA, te niz drugih primjera.

²⁸ Rastić, M. *Arhivi i arhivsko gradivo*. Str. 280, glava II, stavak 3.

Pojedini veliki arhivski fondovi sa složenom i razgranatom djelatnošću kao npr. Sabor, Zemaljska vlada ili Savska Banovina, Banovina Hrvatska, republička upravna tijela (ministarstva) novijeg razdoblja i dr. prikazani su tako da su pojedine njihove ustrojbene jedinice odnosno serije gradiva, prikazane kao zasebni fondovi. U vezi s takvim složenim stvarateljima postavlja se pitanje formiranja i načina iskaza podfondova.

Za pojedine velike i značajne arhivske fondove iskazane su serije, s nazivom i rasponom godina sačuvanoga gradiva. Posebno to vrijedi za veliki broj fondova i zbirki HDA, ali i pojedine fondove područnih državnih arhiva.

S druge strane, za pojedine skupine malih stvaratelja s vrlo malo sačuvanog gradiva pojavio se vrlo velik broj malih fondova. Npr. kotarska, općinska i mjesna tijela u vrijeme NDH ili u okviru partizanskog pokreta. Zatim Mjesni narodni odbori poslije 1945., na području školstva fondovi osnovnih škola, brojna tijela društveno-političkih organizacija na lokalnoj razini, fondovi raznih gospodarskih udruženja kao npr. seljačke ili radne zadruge i drugi. U određenom broju slučajeva takvi su fondovi prikazani kao »zbirni fondovi«. U iskazu ovih fondova važno je da je primijenjen arhivistički princip za njihovo formiranje te jedinstven način iskaza podataka koji omogućuje zasebno indeksiranje svih sastavnih djelova ovako oblikovanih zbirnih fondova.²⁹

Iako su mnogi od prikazanih fondova mali po količini sačuvanog gradiva, odnosno po svojoj stvarnoj i teritorijalnoj nadležnosti oni predstavljaju svjedočanstvo o postojanju brojnih tijela, ustanova i organizacija, a u velikom broju predstavljaju i značajan povijesni izvor.

Ovaj Pregled učinio je određeni napredak i u ujednačavanju i cjelovitosti prikaza zbirki preslika arhivskoga gradiva. Ove su zbirke prikazane dosta detaljno, poglavito one u Hrvatskome državnom arhivu koje su dobivene iz Austrije i Italije na temelju arhivskih sporazuma, ali i u drugim arhivima. Unutar pojedinih zbirki preslici su iskazani u serijama i podserijama s podacima o zemlji, mjestu i arhivu, odnosno ustanovi u kojoj se čuva gradivo, nazivu fonda ili zbirke izvornika, te podacima o seriji i graničnim godinama gradiva za koje su napravljeni preslici, količina preslika, gdje god je to bilo moguće navedena je i signatura fonda ili zbirke u matičnoj ustanovi. Na taj način i to je gradivo postalo, s obavijesnoga gledišta, dostupnije istraživačima.

Arhivsko gradivo u nearhivskim ustanovama

U ovom kao i u prethodnom Pregledu prikazano je arhivsko gradivo koje se čuva u brojnim ustanovama izvan sustava državnih arhiva, kao što su: HAZU, NSK, sveučilišne, znanstvene i dijelom gradske knjižnice, zavodi i instituti, muzeji i crkvene ustanove.

Arhivski fondovi u izvanarhivskim ustanovama, premda je često riječ o fragmentima odnosnih arhivskih cjelina, oblikovani su analogno fondovima u državnim arhivima, te su raspoređeni po jedinstvenom Razredbenom sustavu u svim ustanovama od HAZU do vjerskih ustanova. Najznačajniji su u ovoj skupini fondovi crkvenih ustanova koji predstavljaju cjelovite arhivske fondove, odnosno serije koje su dijelom također iskazane kao zasebne cjeline. Uz to vrlo su značajne zbirke arhivskoga gradiva i rukopisne ostavštine koje se čuvaju u HAZU, NSK te u pojedinim drugim zbirkama. Veći dio ostalih opisnih jedinica predstavljaju fragmenti, uglavnom nadopune fondova iskazanih u okviru arhivskih ustanova. Svojom brojnošću najveći je prikaz osobnih, obiteljskih te fondova vlastinstva kojih je kod imatelja izvan sustava arhivskih ustanova zabilježeno oko 1.400. Uz spomenute prikazani su i fondovi značajnih kulturnih ustanova i organizacija, brojnih društava, udruga i udruženja, te manje količine arhivskoga gradiva ustanova javne uprave, vojnih jedinica i organizacija, školstva, socijalnih i zdravstvenih ustanova te pojedinih gospodarskih ustanova. Prikazano gradivo postoji uglavnom do 1945. godine, odnosno manjim dijelom i do 1960-ih.

U izvanarhivskim ustanovama ukupno su prikazane 3.392 opisne jedinice, što je za 1.155 jedinica više nego prije dvadesetak godina. Ovaj porast broja opisnih jedinica je još veći ako se uzme u obzir da

²⁹ Preglednost i pretraživost zbirnih fondova i mogućnost indeksiranja postignuta je time što je svaki stvaratelj dobio svoj podbroj pod kojim je navedeno njegovo sjedište te raspon godina sačuvanoga gradiva.

je znatan broj fondova i zbirki koji su u prethodnom Pregledu iskazani u okviru bivših »arhivskih zbirki« izvan sustava arhiva, danas iskazan u okviru arhivskih ustanova.

Osnovni problem u pristupu ovom gradivu je činjenica da ustanove koje ga čuvaju u pravilu, njegovom opisu i evidentiranju ne prilaze u skladu s normama arhivske struke primjerenim za arhivsko gradivo. Naime, u nearhivskim ustanovama često se način pristupa predmetima (muzeji) ili knjigama (bibliotekari) primjenjuje i na arhivsko gradivo tako da je u obradi i prikazu podataka bilo potrebno metodu »inventariziranja« ili »katalogiziranja« prevesti u normu opisa arhivskoga gradiva. Ta činjenica navodi na veliku potrebu tješnje suradnje arhiva s izvanarhivskim ustanovama koje čuvaju arhivsko gradivo.

Ako se promatra ukupno u arhivima i izvanarhivskim ustanovama prikazano arhivsko gradivo skupine K. Vlastelinstva, veleposjedi, osobni i obiteljski fondovi dobiva se impozantna brojka od nešto više od 2.200 pretežito osobnih, te manjim dijelom obiteljskih i fondova vlastelinstava i veleposjeda. Ovo gradivo, nastalo djelovanjem brojnih umjetnika i znanstvenika, političara, stručnjaka i drugih s raznih područja, bogati su i nezamjenjivi izvor za proučavanje našeg kulturološkog razvoja i opće društvene povijesti. Prikupljeni podatci ukazuju i na daljnu potrebu obrade te povezivanja gradiva istih stvaratelja kod raznih ustanova.

Zaključak

U publikaciji *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske* prikazano je, na najvišoj razini opisa, u razredbenom/klasifikacijskom sustavu, arhivsko gradivo Republike Hrvatske pa je ta publikacija postala svojevrsni »katastar« ili »registar« arhivske kulturne baštine i temeljno arhivsko pomagalo za pretraživanje arhivskoga gradiva koje se čuva u hrvatskim državnim arhivima i izvanarhivskim ustanovama.

Publikacija se strukturom i načinom prikaza podataka nadovezuje na Pregled iz 1984. U novom Pregledu znatno je povećan broj prikazanih jedinica, ažurirani su podatci za brojne već prije prikazane fondove i zbirke te je pojačan intenzitet opisa pojedinih jedinica. Tako su s krajem 2005. godine zabilježena i iskazana ukupno, u svim arhivima i prikazanim nearhivskim ustanovama, 15.937 arhivska fonda i zbirki za razdoblje od kraja X. pa sve do kraja XX., odnosno u pojedinim slučajevima početka XXI. stoljeća.

Brojnošću iskazanih opisnih jedinica ovaj Pregled učinio je veliki pomak u samostalnom iskazivanju konteksta arhivskoga gradiva, odnosno točnijem utvrđivanju pojedinih stvaratelja, mogućnosti povezivanja iskaza stvaratelja kod raznih ustanova, a time i napredak u cjelovitijem iskazu postojećeg gradiva. Utvrđivanjem velikog broja najrazličitijih stvaratelja, njihovih naziva te graničnih godina postojanja ostvaren je i doprinos proučavanju povijesti institucija kao jednoj od zadaća arhivske djelatnosti. Putem velikog broja podataka koje donosi ovaj Pregled omogućit će i analizu mnogih drugih područja arhivske djelatnosti od preuzimanja arhivskoga gradiva, vrednovanja pojedinih stvaratelja, objedinjavanja arhivskog gradiva istih stvaratelja, sređivanja i oblikovanja arhivskih fondova i zbirki do načina i uvjeta korištenja arhivskih izvora.

Širokim pregledom postojećeg arhivskoga gradiva Pregled bi trebao omogućiti brže i cjelovitije korištenje velikog bogatstva arhivskih zapisa koji se čuvaju u našim arhivima i pojedinim nearhivskim ustanovama kao izvor informacija za brojne istraživače.

Na realizaciji ovoga velikoga projekta, koji postaje i osnova za daljnu stručnu obradu i opis arhivskoga gradiva koje se čuva u hrvatskim državnim arhivima i izvanarhivskim ustanovama surađivao je veliki broj arhivista. U njemu je obuhvaćen i rad ranijih generacija arhivista koji su radili na obradi arhivskih fondova i zbirki. Bez toga ogromnoga napora više generacija arhivskih djelatnika ne bi bilo moguće realizirati ovaj pothvat.

Summary

GENERAL GUIDE FOR ARCHIVAL HOLDINGS IN REPUBLIC OF CROATIA. COLLECTING AND PROCESSING DATA.

General guide for archival fonds and collections in Republic of Croatia is in contemporary Croatian archives service obligatory finding aid, which provides basic data on archival holdings in Republic of Croatia in custody of archival, but also of non-archival institutions. Structure of data on archival holdings (title of fonds or collections, dates of creator's existence, span dates and quantity of archival materials in the unit, existing finding aids) in Guide from 2006 follow data structure from the edition made in 1984, which was the first one of that kind in Croatia, but then in frames of those days Yugoslavia. At the same time processing and structure of data are harmonized with elements of international standards ISAD(G) and ISAAR(CPF). The way in which the fonds are created is compatible with principles described in *Guidelines on criteria and procedures for fonds and collections creation (Preporuka o uvjetima i načinu oblikovanja arhivskoga fonda i zbirke)*, published in 1985.

Archival holdings of Croatian State Archives (CSA) and of 13 regional state archives are presented, same as holdings from 187 non-archival institutions, like Croatian Academy of Science and Art, National and University Library in Zagreb, faculty and other libraries, science institutes, museums, religious institutions. In 15.937 archival fonds and collections archival materials originate from the end of 10th to the end of 20th century, even to the beginning of 21st century. Guide gives answers and suggestions for particular issues: fonds creation, creation of authority records, creation of fonds register numbers. The number of embraced fonds and collections and exhaustivity of their description makes Guide a kind of »cadastre« of archival cultural heritage and basic archival finding aid to researchers and other users, but also to archivists and others working in archives service.

Key words: *archival finding aids, general guide for archival holdings, archival institutions, owners of archival materials outside archives service, archives, fonds, archival collections*

Translated by Rajka Bućin